

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 37

Заснований в 1996 році

Рівне – 2007

ББК 74.20

О - 59

УДК: 159: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 37. — Рівне: РДГУ, 2007. — 274 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психосоціального розвитку особистості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мігюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 9 від 29. 03. 2007 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 08 — 7.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2007

У спілкуванні особливу роль відіграє оволодіння соціальними ролями; організатора, учасника спілкування [10, с. 224].

Мистецтво створює різноманітні моделі людського спілкування. Знайомство з цими моделями закладає основу комунікативної ерудиції особистості. Маючи певний рівень комунікативної компетентності, особистість вступає в спілкування, маючи певний рівень самоповаги і самосвідомості. Особистість стає персоніфікованим суб'єктом спілкування. Це означає не тільки мистецтво адаптації до ситуації і свободу дій, але і уміння організувати особистісний комунікативний простір і вибрати індивідуальну комунікативну дистанцію.

Персоніфікація спілкування проявляється також і на акціональному рівні – і як оволодіння кодом ситуативного спілкування, і як відчуття допустимого в імпровізаціях. Таким чином, комунікативна компетентність є необхідною умовою успішної реалізації особистості. [9, с. 216] Психологічна компетенція є передумовою високого рівня професіоналізму і педагогічної майстерності особистості за умови її цілеспрямованості і активності, самостійності мислення. Особливе значення має при цьому мотивація діяльності, самоосвіта і самовдосконалення.

Висновки. Соціально-психологічна компетентність – це здатність особистості опанувати свої психологічні ролі, стати повноправним суб'єктом цих ролей, вводити рольову поведінку у процес власної життєдіяльності та життєтворчості, що дає змогу розв'язувати різні життєві потреби. Осмислення свого призначення, своєї долі, життєвих цілей, смислу життя і організація життєвого шляху визначає зміст соціально-психологічної компетентності і шляхи її підвищення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Социальная психология. - М.: Аспект Пресс, 1996. - 376с.
2. Бодалев А.А. Психологическое общение. - М.: Изд-во "Институт практической психологии", Воронеж: Н.П.О, "Модек", 1996.- 256с.
3. Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Соловьёва О.В. Введение в практическую и социальную психологию. М: Смысл, 1996.-373с.
4. Емельянов Ю.Н. Активное социально - психологическое обучение.- Издат Лен. Гос.Ун., 1985.-162с.
5. Мелибурда Е.Л.- Ты-мы: Психологические возможности улучшения общения.- М.: Прогресс, 1986.-265с.
6. Мир мудрых мыслей (сост. Л.Л. Ермолинский, Т.Ф. Ермолинская).- Иркутск. "Символ", 1995.- 608с.
7. Основы социально-психологической теории. Под редакцией Бодалева А.А., Сухова А.Н.-М.: Международная педагогическая академия, 1995.-412с.
8. Общение и оптимизация совместной деятельности. Под редакцией Андреевой Г.М.-М.: 1987.-297с.
9. Петровская Л.А. Компетентность в общении. - М.: Изд-во МГУ, 1989.- 216с.
10. Руденский Е.В. Социальная психология: Курс лекций. - М.: ИНФА-М; Новосибирск: ИГАЭиУ, 1997.-224с.

Резюме. В работе представлены психологические проявления компетентности личности, как умения молодого человека эффективно решать проблемы, которые возникают в реальных жизненных ситуациях, действовать адекватно требованиям социума и в соответствии с собственной природой.

Summary. The article represents some psychological ways of demonstrating the individual's competence including young people's abilities to succeed in solving problems they face in true-to-life situations as well as to act adequately according to both the requirements of the society and their own nature.

УДК 159.923.2

І.А.ДРУЖИНИНА

ФЕНОМЕН ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ В РУСЛІ СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Резюме. У статті здійснено психологічний аналіз провідних підходів до розуміння понять "ідентичність" та "ідентифікація", представлено положення вихідних наукових позицій, що конкретизують зміст даних понять, а також висвітлено проблемні аспекти сутності та класифікації ідентичності особистості.

Ключові слова: ідентичність, ідентифікація, особистість, підхід, модель, структура ідентичності.

Постановка проблеми. Проблема ідентичності постає в контексті сучасних досліджень розвитку та функціонування особистості в життєвому та професійному просторі. Звернення до даної проблематики диктується посиленням інтересу до питань самовираження, вибору, побудови істинного образу Я та його відповідності життєвому втіленню. Будучи складним феноменом, складною психічною реальністю, ідентичність охоплює як значний суб'єктивний простір, так і особистісну діяльність, і національну культуру, виступаючи при цьому, на думку соціальних філософів, однією з головних тем у суспільній думці ХХ-початку ХХІ століття.

Психологічне розуміння структури, генезису та умов становлення ідентичності має як теоретичне, так і практичне значення, виступаючи в контексті досягнення самоідентифікації, особистісного зростання, самопізнання, саморозвитку особистості та обумовлюючи адекватність співвіднесення власного внутрішнього

світу із зовнішньою реальністю в ситуації трансформації економічної, соціальної, політичної, інформаційної сфер суспільства.

Керуючись логікою стрімких змін стереотипів, норм і зразків поведінки, що являються основою самовизначення особистості, важливо відмітити актуальність проблеми побудови гармонійного образу Я, одним з основних критеріїв якого є конструювання власної ідентичності. Почуття ідентичності створює умови для зустрічі людини зі своєю індивідуальністю, і на ньому, як на фундаменті, визріває і формується процес самовизначення і самоактуалізації. Актуальність даної проблематики обумовлена також і тим, що результатом усвідомлення себе часто являється несумісність окремих складових Я, що породжує так звану кризу ідентичності і суттєво утруднює особистісне і професійне самовизначення. Вивчення механізмів детермінації та репрезентації ідентичності та ідентифікації дозволить сприяти подоланню негативних впливів, попереджуючи виникнення кризи.

Мета статті – проаналізувати провідні вітчизняні та зарубіжні теоретичні підходи до вивчення проблеми ідентичності та ідентифікації; висвітлити основні критерії співвідношення даних понять; розглянути структурні моделі ідентичності в контексті сучасних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія дослідження ідентичності як психічного явища бере свій початок з робіт У. Джемса, Ч. Кулі, Дж. Міда. У подальшому представники різних психологічних концепцій розглядали проблему ідентичності, доповнюючи і уточнюючи її психологічний зміст.

У соціальній психології ідентичність стала предметом аналізу і осмислення кількох шкіл (Х. Абельс, П. Бергер, Т. Лукман, Дж. Мід, А. Тешфел, В.А. Ядов і ін.). Так, Дж. Мід розглядає ідентичність як здатність людини сприймати власну поведінку і життя як пов'язане, єдине ціле.

Розглядаючи проблему співвідношення соціальної детермінації ідентичності і свободи особистості, Дж. Мід [1] виділяє усвідомлювану і неусвідомлювану ідентичність. Неусвідомлювана ідентичність базується на неусвідомлено прийнятій нормах, звичках. У той же час наявність усвідомлюваної ідентичності означає момент відносної свободи особистості, оскільки людина перестає слідувати ритуалізованому розгортанню дій і починає думати про ціль і тактику своєї поведінки.

"Для виникнення ідентичності необхідно, щоб особистість реагувала на саму себе. Ця соціальна поведінка створює умову для поведінки, в якій проявляється ідентичність. За винятком вербальної поведінки мені не відома, – пише Дж. Мід, – інша форма поведінки, в якій окрема особистість була б сама для себе об'єктом, і, наскільки я можу судити, окрема людина доти не є ідентичністю в рефлексивному сенсі цього терміну, поки вона не стане для себе об'єктом. Це власне надає соціальній комунікації вирішальне значення, оскільки вона є поведінкою, при якій окрема особистість реагує на саму себе" [18, с.200].

Згідно досліджень П. Бергера і Т. Лукмана [2] здатність сприймати себе з позиції іншої людини являється першим кроком у формуванні ідентичності. Завдяки ідентифікації з позиції іншого людина бачить, як вона виглядає з позиції взаємної ідентифікації. Таким чином, соціальна дія потребує не участі всієї особистості, а врахування всіх очікувань інших людей. Людина завжди може зіграти того, за кого її приймають, що, очевидно, перетворює ідентичність на проблему.

Процес формування ідентичності описаний в дослідженнях А. Тешфела [10]. Ним розроблена теорія, згідно якої ідентичність являє собою знання індивіда про те, що він належить до певної групи, та емоційну значимість для нього групового членства. В процесі формування цього знання і відбувається покрокове становлення ідентичності.

Аналіз досліджень психоаналітичного напрямку показав, що його представники одними з перших підійшли до дослідження проблеми ідентичності і в цілому процесів ідентифікації, пояснюючи їх інтрапсихічними чинниками з привнесенням окремих соціальних аспектів. Так, З.Фрейд вперше у своїх роботах згадає ідентичність у кількох різних змістах (перцептивному та етнічному) та висуває несвідомі імпульси в якості психологічних причин ідентифікацій. При цьому розбіжності між ними виникають у відношенні патологічності цих процесів і впливу на них соціального оточення. На противагу ним, ряд сучасних дослідників подібними причинами вважають не несвідомі імпульси, а соціально-психологічні утворення [5].

У рамках даного напрямку проблема ідентичності являється однією з центральних в роботах Е. Еріксона [13; 14]. Він у своїй епігенетичній концепції життєвого шляху приходив до розуміння ідентичності як внутрішньої безперервності і тотожності особистості, як найважливішої характеристики її цілісності і зрілості, як інтеграції переживань людиною свого нерозривного зв'язку з певними соціальними групами. Це визначає систему цінностей, ідеали, життєві плани, соціальну роль індивіда, його потреби і способи їх реалізації. Ідентичність характеризує саме те, що залишається постійним, не дивлячись на всі зміни і розвиток даної людини впродовж її життя. Е. Еріксон також визначає ідентичність як складне особистісне утворення, яке має багаторівневу структуру, що пов'язано з трьома основними рівнями аналізу людської природи: індивідним, особистісним і соціальним.

На індивідному рівні ідентичність визначається автором як результат усвідомлення людиною власної часової протяжності. Це уявлення про себе як про деяку незмінну данність того або іншого фізичного вигляду, темпераменту, задатків, цілісності людського індивідуального буття. З особистісної точки зору ідентичність виступає як відчуття людиною власної неповторності, унікальності свого життєвого досвіду, що зумовлює деяку тотожність самому собі. Е. Еріксон визначає цю структуру ідентичності як результат прихованої роботи Еґо-синтезу і ресинтезу протягом дитинства, як форму інтеграції "Я". Останній структурі Е. Еріксон дав назву

соціальної ідентичності. Це той особистісний конструкт, який відображає внутрішню солідарність людини з соціальними, груповими ідеалами і стандартами. Крім того, вчений виділяє також его-ідентичність (рольові образи, як результат синтезуючої функції "его" на межі з соціальним оточенням) і більш ширше поняття я-ідентичність (витікаючий з життєвого досвіду результат успішної реінтеграції спутаних Я-образів в ансамбль ролей, що гарантують соціальне визнання).

Интерес для вивчення ідентичності представляють роботи Дж. Марсія [16; 17], оскільки багато з положень Э. Еріксона, представлені ним як гіпотези, в дослідженнях Дж. Марсія були експериментально перевірені.

Дж. Марсія визначив ідентичність як структуру Его – внутрішню, самостворюючу, динамічну організацію потреб, здібностей, переконань і індивідуальної історії. Для операціоналізації поняття ідентичності він висунув припущення, що дана гіпотетична структура проявляється феноменологічно через спостережувані паттерни "рішення проблем". Вирішення кожної, навіть незначної життєвої проблеми здійснює певний внесок в досягнення ідентичності. При цьому Дж. Марсія підкреслює, що розвиток ідентичності може включати і багато інших аспектів.

У статусній моделі Дж. Марсія виділені чотири стани (статуси) ідентичності: дифузна ідентичність, передвизначеність, мораторій, досягнення ідентичності. При цьому для побудови моделі використовуються два параметри:

- наявність або відсутність кризи – як стан пошуку ідентичності;
- наявність або відсутність одиниць ідентичності – особистісно значущих цілей, цінностей, переконань.

Згідно уявлень автора, ідентичність – динамічна структура, яка тяжіє до підвищення своєї складності, в результаті чого відбувається зміна ідентифікацій, як найбільш гнучкого елементу ідентичності, що оперативно реагують на зміни соціального середовища.

В екзистенційно-гуманістичній психології ідентичність визначається не тільки тим, коли, з ким і де людина вступає в контакт, але і внутрішнім усвідомленням, внутрішнім слуханням людини. "Якщо я хочу пережити своє життя у всій повноті, я повинен пережити його в центрі - мені необхідно відчувати своє Я», - пише Д. Бьюдженталь [3, с.24]. Він розрізняє два види ідентичності: ідентичність, заснована на тому, що людина зробила, і як її сприймають оточуючі та процесуальну ідентичність, здатну до зміни і еволюції разом з потоком життя людини.

Близькі до вищезазначених погляди А. Мінделла і Е. Мінделл, які на основі своїх теоретичних уявлень про динаміку ідентичності будують техніку процесуальної терапії. І оскільки вони "працюють", можна достатньо серйозно сприймати і їх теоретичні підходи до ідентичності. Автори зазначають, що ідентичність повинна слідувати за потоком життя, яке є ланцюгом трансформацій і змін. "Зверніть увагу на те, з чим люди ідентифікують себе. І віднесіться до цього з належною повагою. Але, крім того, прагніть помітити, наскільки вони готові змінити свою ідентичність, коли вони знаходять в собі щось нове" [6, с.30].

У вітчизняній психології ідентичності як складовій самосвідомості та ідентифікації як процесу та механізму соціалізації особистості присвячені праці Н.В. Антонової, Т.М. Буякас, А.М. Васильченко, О.В. Винославської, П.І. Гнатенка, О.А. Донченко, В.Л. Зливкова, О.М. Ічанської, І.С. Кона, К.В. Коростеліної, С.Д. Максименка, В.В. Москаленко, Л.Е. Орбан-Лембрик, В.М. Павленко, С.Р. Пантілеєва, Н.І. Пилат, В.Г. Романової, В.В. Століна, Т.М. Титаренко і ін. В цих дослідженнях ідентичність визначається як динамічна система, що розвивається нелінійно протягом всього життя людини і має складну ієрархічну структуру. Під ідентичністю розуміється усвідомлення і оцінювання особистістю своєї приналежності до соціальної групи (чи категорії). Це твердо засвоєний і суб'єктивно набутий образ себе у всьому багатстві відношення особистості до оточуючого світу, почуття адекватності і стабільності володіння власним Я, незалежно від його змін і ситуацій.

Що стосується використання поняття "ідентифікація" в сучасній педагогічній, віковій та соціальній психології, то тут можна виокремити принаймні три напрями її дослідження. До першого можна віднести роботи Р. Адамека, О.Г. Асмолова, А. Бандури, О.М. Васильченка, М. Герберта, Е. Дейджера, М. Драганова, Л. Лазовік, В.С. Мухіної, Ю.М. Орлова, З. Фрейда, в яких ідентифікація розглядається як базисне явище, завдяки якому відбувається особистісний розвиток людини в ході соціалізації та персоніфікації. Так, згідно поглядів В.С. Мухіної [7], ідентифікація є центральним механізмом структурування самосвідомості. На думку вченої, ідентифікації, які відбуваються в онтогенезі (ідентифікація з іменем, ідентифікація з соціальними образами, ідентифікація зі статтю, ідентифікація з образом Я, ідентифікація з суспільними цінностями), формують соціально значущі якості особистості, її моральність. У розумінні М. Герберта, ідентифікація є процесом, під час якого один суб'єкт уподібнюється іншому, переймає цінності, погляди, установки та життєвий досвід людей, характерні тільки для них форми поведінки [15].

Другий напрям дослідження ідентифікації присвячений з'ясуванню її ролі в структуруванні особистості з точки зору системи координат соціальної психології (М.А. Абалкіна, В.С. Агеев, Г.М. Андреева, М.Й. Боришевський, М.М. Обозов, А.В. Петровський, Л.В. Попова, М.А. Туревський, В.С. Собкін). Тут ідентифікація розглядається як процес взаємного уподібнення людей один одному; як механізм пізнання, взаєморозуміння в процесі спілкування, що є поштовхом для розвитку особистостей учасників спілкування. Так, у працях В.С. Собкіна, ідентифікація визначається як "дія в системі цілей і мотивів тієї людини, з якою ідентифікація відбувається" [9]. Такий погляд дозволяє, на думку автора, наблизитись до розуміння тих процесів, які відбуваються власне з суб'єктом ідентифікації. М.М. Обозов розглядає ідентифікацію як процес, що відповідає потребі людини в контакті з подібними до себе. На його думку, ідентифікація в соціальній перцепції – це

ототожнення індивідом своєї особистості з особистістю іншого. В основі цього, наголошує автор, лежить процес порівняння явищ, предметів і образів. З іншого боку, ідентифікація лежить також в основі емпатії, що виникає і формується у взаємодії та спілкуванні. Тому ідентифікація відіграє роль механізму організації функціонування групи, зміст якого – в створенні почуття "ми", а не "я й інші" чи "ми і вони" [8].

Для третього напрямку досліджень ідентифікації характерна підвищена увага до її емоційно-мотиваційних компонентів. Ідентифікацію, зокрема, розглядають як рядоутворюючий термін поряд з емпатією, а в емпатії знаходять ознаки ідентифікації. Так, Т. Шибутані прямо називає емпатію співчутливою ідентифікацією [12]. В.К. Вілюнас розглядає ідентифікацію під кутом розвитку мотиваційних механізмів людини. Центральне місце в процесі ідентифікації, у відповідності з поглядами автора, займають емоції, що виступають спонукою до дії цих механізмів [4]. В.А. Кан-Калік також вважає емоційну ідентифікацію важливим соціально-психологічним компонентом виховної взаємодії, що відіграє у ній багатопланову роль. Вчений зазначає, що емоційно ідентифікація функціонує на різних етапах виховного процесу за своїми специфічними особливостями [11].

Узагальнюючи вищезазначену інформацію, відмітимо, що однозначного трактування понять "ідентифікація" та "ідентичність" в науковій літературі не зустрінемо. Виходячи з аналізу ряду джерел та з особистих міркувань, ми пропонуємо розглядати ідентифікацію як процес становлення, функціонування та розвитку ідентичності, тоді як ідентичність – це соціальний продукт, що витікає з діалектичного взаємозв'язку індивіда та суспільства. Причому, згідно теорії Е. Еріксона, "розвиток ідентичності полягає в синтезі ідентифікацій, що спостерігаються в процесі соціалізації" [14, с.328].

Висновки. Таким чином в даній роботі ми намагались простежити своєрідний "ланцюг" поглядів на поняття ідентичності та ідентифікації, починаючи від початку століття в контексті досліджень засновника психоаналізу і закінчуючи науковими позиціями сьогодення. Загалом, вивчаючи розвиток концепції ідентичності в руслі досліджень соціальної, педагогічної, когнітивної, гуманістичної психології, зауважимо, що питання її сутності наразі залишається відкритим. Здебільшого "спільним продуктом" аналізу вважається обширне розуміння ідентичності як самовизначення соціального суб'єкта та ідентифікації – як процесу емоційного самоототожнення суб'єкта з образом "значущого іншого".

З огляду на важливість проблеми ідентичності, яка актуалізується як в контексті формування гармонійної особистості, так і в професійній сфері людського життя, питання її природи і сутності залишається актуальним і потребує подальших наукових пошуків в рамках сучасних психологічних та соціологічних підходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова Н.В. Проблема личностной идентичности в интерпретации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии // Вопросы психологии. – 1996. – №1. – С.131-143.
2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. – М.: Мир, 1995. – 226 с.
3. Бьюдженталь Д. Наука быть живым: Диалоги между терапевтом и пациентами в гуманистической терапии. – М., 1998. – 336 с.
4. Виллюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 288 с.
5. Зливков В.Л. Самоідентифікація в педагогічній комунікації. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2005. – 144с.
6. Минделл А., Минделл Э. Вскать, задом наперед: Процессуальная работа в теории и практике. – М., 1999. – 224 с.
7. Мухина В.С. Проблемы генезиса личности: Учебн. пособие к спецкурсу. – М.: Просвещение, 1985. – 104 с.
8. Обозов Н.Н. Межличностные отношения. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. – 151 с.
9. Собкин В.С. К формированию представлений о механизмах процесса идентификации в обществе // Теоретические и прикладные проблемы психологии познания людьми друг друга. – Краснодар: Изд-во КГУ, 1975. – С.34–39.
10. Тэшвел А. Эксперименты в вакууме // Современная зарубежная социальная психология. Тексты / Под ред. Г.М. Андреевой и др. – М., 1984. – С. 229-234.
11. Учителю о педагогической технике / Под ред. Л.И. Рувинского. – М.: Педагогика, 1987. – 160с.
12. Шибутани Т. Социальная психология: Пер. с англ. – Ростов-на-Дону.: Изд-во "Феникс", 1998. – 544 с.
13. Эриксон Э. Детство и общество. – СПб.: ООО «Речь», 2000. – 416 с.
14. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М., 1996. – 346 с.
15. Herbert M. Emotional Problems of Development in Children. – N.Y., 1974. – P. 21–54.
16. Marcia J.E. Ego-identity status: Relationship to change in Self-esteem, "general maladjustment" and authoritarianism. Journal of Personality. V.38. 1970. – №2. P. 249-268.
17. Marsia J.E. Identity in adolescence // Adelson J. (ed.) Handbook of adolescent psychology. N.Y.: John wiley, 1980. – P. 213-231.
18. Mead G.H. Mind, Self and Society / Ed. by C.W.Morris. – Chicago: Univ. Of Chicago Press, 1975. – 248 p.

Резюме. В статье осуществлен психологический анализ ведущих подходов к пониманию понятия "идентичность" и "идентификация", представлены положения исходных научных позиций, которые

конкретизируют содержание данных понятий, а также отражены проблемные аспекты сущности и классификации идентичности личности.

Summary. In the article the psychological analysis of the leading approaches to understanding of notions "identity" and "identification" is carried out, initial scientific positions which specify maintenance of these concepts are represented, and also the problematic aspects of essence and classification of identity of a personality are reflected.

Keywords: identity, identification, personality, approach, model, structure of identity.

УДК: 158: 658

Н.С. ДИМЧЕНКО

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ МЕНЕДЖЕРА ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Резюме. Стаття висвітлює психологічні особливості розвитку особистості менеджера. Автором визначені умови і фактори, що впливають на ефективність процесу розвитку особистості менеджера.

Ключові слова: психологічні детермінанти, розвиток особистості, ефективність керівництва, управлінське мислення, вікові зміни, сучасний менеджер.

Постановка проблеми. Наукові теоретичні та експериментальні дослідження (М.ВУДК:ок, Д.Френсіс, А.М.Бандурка, О.І.Гринчук, Д.І.Дзвінчук, А.М.Карамушка, Н.Л.Коломінський, Н.В.Ліфарєва, В.С.Лозниця, С.Д.Максименко, В.Д.Немцов, Г.С.Нікіфоров, О.Г.Романовський, В.С.Савельєва, Т.М.Титаренко, Л.І.Федулова, Д.М.Черваньов, Лі Якокка) свідчать про існування 25-35% резерву підвищення ефективності індивідуальної діяльності підприємців і менеджерів про безпосередній зв'язок між зниженням мотивації посадового росту і відсутністю необхідних навиків і вмінь, яких вимагає сучасна нова ситуація, між низькою ефективністю системи формування управлінських кадрів і результативністю їх діяльності. Отже, актуальність і недостатній розгляд проблеми обумовили вибір нашої теми.

Ми поставили перед собою наступну мету: виявити психологічні детермінанти, що впливають на розвиток особистості менеджера, а також умови і фактори, які забезпечують ефективність цього процесу.

У наш час стає актуальною проблема підвищення вимог до керівників і їх діяльності. Зміни, що відбуваються в сучасному світі, торкаються не лише політики, економіки, освіти, культури, соціальних відносин, але й управлінської діяльності. Вони несуть в собі як конструктивний, так і дестабілізуючий ефект, напруженість, знижують ефективність будь-якої діяльності, в тому числі й управлінської. Названі тенденції зумовили бурхливий розвиток теоретичних і прикладних досліджень в галузі психології управління, сучасний стан якої характеризується вивченням суб'єкта управління в двох самостійних напрямках: економіко-психологічному і соціально – психологічному [1;7;11;14].

У ряді робіт такі психологічні процеси, як просторові уявлення [3], управлінське мислення [6], пам'ять розглядають стосовно управлінської діяльності. Основні закономірності спрямованого формування просторових уявлень отримані шляхом вивчення уявлень у студентів [5], керівників [13], в рамках вивчення економічного мислення [15;16]. У дослідженнях виявлені вікові зміни здатності до генерування альтернатив, готовності до компромісів, послідовності, зрозумілості, логічності, креативності і т.п.[9]. В цілому, слід зазначити, що економіко-психологічний підхід до дослідження суб'єкта управління дозволив розкрити деякі закономірності формування управлінської діяльності. Він в основному орієнтований на виявлення стійких індивідуальних особливостей, які проявляються в діяльності і визначають її ефективність. В той же час недостатньо вивченим залишається характер зміни управлінської діяльності з часом, в тому числі в зв'язку з онтогенетичним розвитком особистості керівника.

Соціально-психологічні дослідження управлінської діяльності також орієнтовані на пошук сукупних стійких рис керівників, які проявляються в методах і способах взаємодії з підлеглими, що виявляють ефективність керівництва. У рамках соціально-психологічного підходу зроблені спроби розглянути можливості вдосконалення стилю керівництва, його змінність [10], цілеспрямоване формування [12]. Г.В.Щокін [15] – вважає, що сучасний менеджмент послідовно розгортається в сторону соціологізації і психологізації, а пошук шляхів активізації людського фактору в середині організації і урахування соціально-психологічних особливостей персоналу є однією з вирішальних умов підвищення ефективності діяльності будь-якої фірми. Психологію менеджменту вчений розглядає як міждисциплінарний науково-практичний напрям, метою якого є дослідження і психологічне забезпечення вирішення проблем організації в умовах ринкової системи господарювання. При цьому предметом такого науково-практичного напрямку виступають психологічні явища організацій, які включають психологічні фактори, що забезпечують ефективну діяльність менеджерів. До числа таких факторів автор відносить: психологічне забезпечення професійної діяльності менеджерів, яке включає рішення проблем професійного самовизначення особистості, їх професійної підготовки і підвищення кваліфікації; оцінка і покращення соціально-психологічного клімату, об'єднання персоналу навколо цілей організації, вдосконалення стилю і культури ділових взаємовідносин у фірмі; психологічне забезпечення довгострокових цілей організації, розробка кадрової політики, створення дієвих механізмів управління фірмою як соціотехнічною системою.

З М І С Т

<i>Від редакції</i>	3
Ямницький В.М., Литвиненко С.А. Життєві перспективи особистості в контексті психології життєтворчості.....	4
Петренко О.Б. Гендерні відмінності формування життєвих перспектив у старшокласників.....	6
Корнієнко О.В. Індивідуально-психологічні особливості психосоматичного здоров'я студентів-юнаків.....	10
Безкоровайна О.В. Особистісне самоствердження у контексті професійного вдосконалення і життєвих перспектив у ранньому юнацькому віці.....	15
Артемова О.І. Професійне становлення і розвиток креативної особистості майбутнього педагога.....	19
Безлюдна В.І., Осьмак Л.П. Динамічні аспекти життєвої перспективи особистості у період переходу від підліткового до раннього юнацького віку.....	22
Блинова О.Є. Гендерні аспекти психологічного здоров'я.....	25
Бордюк В.М., Бабак К. Ціннісно-сміслова природа самовизначення старшокласника.....	28
Вакарєв Є.С. Психологические особенности гендерной интерпретации парфюмерных запахов.....	31
Воробйов А.М. Концептуальні основи формування соціально активної особистості майбутніх вчителів у розвиваючому виховному просторі педагогічного університету.....	36
Галецька І.І., Пендюр А.В. Психологічні чинники професійної ідентифікації студентської молоді.....	39
Главінська О.Д. Життєві цінності особистості.....	43
Демчук О.О. Соціально-психологічна компетентність особистості та її психологічні прояви.....	46
Дружиніна І.А. Феномен ідентичності та ідентифікації в руслі сучасних психологічних досліджень.....	48
Димченко Н.С. Розвиток особистості менеджера як психологічна проблема.....	52
Долгих А.А. Неусвідомлена релігійність особистості як психологічний феномен.....	55
Завгородня О.В. Питання ціннісного становлення художньо обдарованої особистості.....	58
Завгородня О.В., Курганська Л.О. До проблеми збереження психологічного здоров'я дитини.....	64
Ісасва Є.С. Вплив хвороби на становлення життєвих перспектив особистості.....	70
Івашкевич Е.З. Методологічні засади підготовки практичних психологів у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації.....	73
Камінська О.В. Психологічний аналіз феномену самоставлення в юнацькому середовищі.....	78
Кардаш Г.М. Моральне вдосконалення студентської молоді у контексті життєвих перспектив.....	83
Кашпур Ю.М. Наукова інтерпретація узагальнених гендерних та сексуальних стереотипів: їх вплив на розвиток фізичного образу „Я” підлітка.....	86
Кобильнік Л.М. Динаміка особливостей самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів.....	89
Ковалевич В.В. Психосоціальний розвиток особистості: формування життєвих перспектив у контексті естетичних цінностей.....	94
Корчакова Н.В. Самопрезентаційна складова монологічного виступу.....	97
Косарєва О.І. Вплив подружніх стосунків на особистісний розвиток дитини.....	100
Кириченко Н.А. Переживання буденності як елементарна форма життєтворчості особистості в юнацькому віці.....	103
Кравчук М.М. Формування особистісного цілепокладання, як елемента життєвої перспективи підлітків з девіантною поведінкою.....	109
Мазяр В.М. Особливості розвитку мислення школярів на уроках світової літератури.....	113
Марковець Г.В. Критерії транспективної діагностики особистісного зростання і соціальної спроможності сучасної людини у розумінні практичних психологів.....	116
Марковець Л.М. Динаміка моральних цінностей майбутніх психологів як показник їх особистісного зростання у процесі професійного становлення.....	120
Матейко-Калиний Н.М. Особливості емоційного реагування на життєві ситуації у дітей, які мешкають в зоні посиленого радіоекологічного контролю.....	127
Мешко Г.М., Мешко О.І. Формування компетентності здоров'я збереження майбутніх учителів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін.....	130
Михальчук Н.О. Культурологічно орієнтоване навчання студентів іноземної мови.....	133
Назарець Л.М. Пізнавальний інтерес як складова самосвідомості підлітків.....	138
Ніколайчук Г.І. Загальні моделі породження вислову у структурі мовленнєвої діяльності.....	141
Ніколайчук І.О. Проблема авторських новотворів у парадигмі породження та сприймання вислову.....	146
Оселедько О.О. Цілепокладання як чинник професійно-особистісного зростання майбутніх практичних психологів на етапі вузівської підготовки.....	151
Островська О.І. Професійний діагноз як складова багатоосового психологічного діагнозу при параноїдній шизофренії.....	154
Осьмак Л.П. Психологічні особливості життєвої перспективи вагітних жінок.....	157
Павелків В.Р. Теоретичний аналіз головних підходів до дослідження агресії та агресивної поведінки.....	161
Панасюк М.М. Шляхи пониження рівня навчального стресу в студентів.....	166
Пісоцький О.П. Тренінг базових когнітивних стилів майбутніх психологів як чинник їх професійного	

самовдосконалення.....	169
Поліщук Н.В., Панченко М.С., Панченко І.М., Мосісвич О.С. Загроза духовного зубожіння молоді.....	173
Попчук О.В. Професійна культура менеджера: проблеми та перспективи формування.....	176
Потапчук Т.В. Підготовка студентів до роботи з хоромим колективом.....	179
Прокоф'єва О.О. Вплив неконструктивних настанов на готовність до особистісного зростання майбутніх педагогів.....	182
Розова Т.М. Професійна спрямованість як умова розвитку комунікативних здібностей у майбутніх психологів.....	188
Романюк В.Л. Біоетичні аспекти онтогенезу особистості.....	193
Рудюк О.В. „Реконструкція” суб'єктивного психологічного простору безробітних методом багатомірного шкалювання.....	196
Рудь Г.В. Особливості емоційного забарвлення ментальних карт життя старшокласників та студентів.....	199
Савуляк В.О. Формування образу майбутньої професійної діяльності як детермінанта особистісного розвитку.....	206
Сеньовська Н.Л. Саморегуляція як засіб професійного всамодосконалення вчителя.....	209
Сеньчук О.В. Прояви психологічних труднощів студентів у процесі вивчення іноземної мови та шляхи їх подолання.....	212
Скляр П.П. Формування управлінської культури інженера як ймовірна складова трансформації його професійної підготовки.....	215
Смалько М.Ф. Поняття „норма” у розумінні музичної обдарованості.....	219
Співак В.І., Гаврилов О.В. Особливості консультування старших школярів з питань самовизначення, вибору професії та життєвих планів.....	222
Сторож О.В. Теоретичний аналіз життєвого шляху особистості за регулятивно-детерміністською концепцією.....	225
Сулжук А.Ф. Професійний особистісно-орієнтований підхід у підготовці конкурентоспроможного фахівця.....	229
Турецька Х.І. Аналіз підходів до розуміння ідентичності у психологічній науці.....	232
Уличний І.Л. Особливості реалізації профорієнтаційного проекту у навчально-виховному процесі школи.....	236
Ульяновська Л.П. Використання активних методів навчання у підготовці майбутніх хормейстерів.....	241
Фалько Н.М., Вовчак Н.А. Використання соціально-психологічного тренінгу у роботі практичного психолога з акцентуйованими підлітками.....	244
Хупавцева Н.О. Формування комунікативних умінь педагога.....	247
Чорнописка О.П. Динаміка ставлення чоловіків та жінок до дошлюбних та позашлюбних сексуальних стосунків у США, СРСР, Росії, Україні, Німеччині у другій половині 20 ст.....	251
Юрченко В.М., Волощук О.О. Професійний стрес як негативний фактор вдосконалення педагогічної діяльності.....	254
Юрченко В.М., Грищук М.М. Вікові кризи у дітей та підлітків у контексті формування їх до невротичних станів та життєвих перспектив.....	257
Ягьяєва С.В. Професійна само ідентифікація майбутніх психологів як форма вияву особистісного зростання.....	261
Яцюрик А.О. Розвиток суб'єктності особистості в процесі читання художньої літератури.....	264
Відомості про авторів.....	270

Наукове видання

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 37

Заснований у 1996 р.

Редактор збірника Воробйов А.М.
Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Кравчук В.Ю.
Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 02.04.2007 р. Підписано до друку 9.04.2007 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Обл. вид. арк. 29,57. Замовлення № 25/1 Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 37. — Рівне: РДГУ, 2007. — 274 с.**

ISBN 966 — 7281 — 08 — 7.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психосоціального розвитку особистості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 159: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20